

GORIŠKE DUŠE 1566: PROSTORSKA, DEMOGRAFSKA IN SOCIALNA
STRUKTURA PREBIVALSTVA V EKONOMSKI KONJUNKTURI*Aleksander PANJEK*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: aleksander.panjek@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja in obravnava popis prebivalstva mesta Gorice in njegovega podeželja iz leta 1566, ki je posebej zanimiv, ker prebivalstvo razlikuje po družbenem stanu (kmetje, meščani in plemiči), starostnih skupinah in spolu. Podatki so analizirani z vidika prostorske strukture poselitve ter socialne in demografske strukture prebivalstva. Podatki o prebivalstvu so v prispevku interpretirani tako, da so umeščeni v okvir ekonomske in demografske zgodovine Goriške v 16. stoletju, in skozi primerjavo s sosednjimi stvarnostmi. V ta namen je v obravnavo pritegnjeno tudi predhodno obdobje in se na tej podlagi v demografski krizi s konca 15. stoletja identificira dejavnik, ki je ustvaril nekatere predpogoje za rast v drugi polovici 16. stoletja. Najočitnejšo značilnost popisane prebivalstva predstavlja znaten obseg otroške populacije (0–14 let). Rezultati analize odlikavajo prebivalstvo v močnem porastu v obdobju pozitivne ekonomske konjunktore ter potrjujejo in dopolnjujejo periodizacijo goriške ekonomske zgodovine v tem obdobju.

Ključne besede: zgodovina prebivalstva, kriza in razvoj, Gorica, 16. stoletje

LE ANIME DEL GORIZIANO NEL 1566. STRUTTURA TERRITORIALE,
DEMOGRAFICA E SOCIALE DELLA POPOLAZIONE NELLA CONGIUNTURA
ECONOMICA

SINTESI

Il contributo presenta e analizza un censimento della popolazione della città di Gorizia e del suo contado nel 1566, interessante perché distingue la popolazione per ceti (contadini, cittadini, nobili) e classi di età, oltre che per sesso. I dati sono analizzati dal punto di vista della distribuzione del popolamento sul territorio e della struttura sociale e demografica della popolazione. I dati sulla popolazione sono interpretati contestualizzandoli entro il quadro della storia economica e demografica del Goriziano nel Cinquecento, nonché attraverso la comparazione con le realtà contermini. A tal fine si prende in esame anche il periodo precedente, individuando nella crisi demografica di fine

Quattrocento il fattore che ha determinato alcune delle precondizioni della crescita nella seconda metà del Cinquecento. Il tratto più evidente della popolazione censita è l'ingente consistenza della popolazione infantile (0-14 anni). L'analisi restituisce l'immagine di una popolazione in forte crescita in un periodo di congiuntura economica positiva, che permette di confermare e precisare la periodizzazione della storia economica goriziana dell'epoca.

Parole chiave: storia della popolazione, crisi e sviluppo, Gorizia, XVI secolo

VIR IN OBRAVNAVANO OBMOČJE

Prispevek sloni na popisu prebivalstva z naslovom *Luochi del Contado di Goritia con la Descrizione delle Anime nel MDLXVI*, ki je del nekoliko obširnejšega fascikla z naslovom *Dei Luochi del contado di Goritia 1566*.¹ Izvorni namen dokumenta ni povsem jasen, k čemur prispeva tudi njegova struktura. Na prvih listih vsebuje namreč zapis o donosu mitnic v Trbižu, Ljubljani, Bači pri Tolminu in Trstu ter idrijskega rudnika za leto 1568. Izpod druge roke, ki jo izdaja drugačna pisava, sledi popis prebivalstva iz leta 1566 na območju goriške mestne *gastaldije*, goriške podeželske *gastaldije* in krminske *gastaldije*,² ki se nadaljuje s seznamom fevdalnih jurisdikcij, njihovih imetnikov in pripadajočih naselij, vendar brez navedbe števila prebivalcev, kar po vsej verjetnosti pomeni, da je v tem delu nepopoln. Dokument se nadaljuje z zapisom izpod prve roke, torej iste, ki je zabeležila donos mitnic za leto 1568, ki zabeleži še glavarstvo Gradišče ob Soči in našteje naselja na njegovem območju, za katera je navedeno tudi (skupno) število prebivalstva. Dokument kot celota daje vtis, da gre v primeru popisa iz leta 1566 za prepis iz nekega drugega dokumenta (in sicer izpod roke nekoga, ki mu ni bila domača slovenska fonetika oz. so mu bila slovenska imena krajev tuja, medtem ko so mu bila domača furlanska), ki so mu bile naknadno dodane še informacije o mitnicah in Gradišču.

Glede na obdobje njegovega nastanka, vsebino in dejstvo, da se hrani na (bivši) beneški strani, ni povsem izključeno, da je dokument nastal v okviru dolgotrajnih pogajanj med Habsburžani in Beneško republiko o pravicah in pristojnostih na območjih, ki so po izumrtju goriških grofov leta 1500 in beneško-habsburški vojni (1508–1516) prešli pod habsburške deželne kneze (Goriška in Tolminska). Tak primer je bila obravnava (gmotnih in drugih) pravic beneškega Čedadada na habsburški strani pred komisijo, ki je leta 1570

1 Pričujoči prispevek je bil v strnjeni obliki in angleškem jeziku ter s poudarkom na razmerju med demografsko krizo in ekonomskim razvojem predstavljen tudi na mednarodni znanstveni konferenci »Le conseguenze socio-economiche e demografiche della scarsità in età preindustriale«, Univerza v Veroni, 25.–26. maj 2012.

2 *Gastald* je naziv za odgovorno osebo na različnih hierarhičnih nivojih, od vaške skupnosti do lokalne oblasti in mestne skupnosti, podrejeno višji oblasti oziroma je *gastald* tisti, ki višjo oblast predstavlja na lokalnem nivoju in/ali na določenem vsebinskem področju; njegove pristojnosti praviloma obsegajo sodno in ekonomsko področje. *Gastald* načeljuje *gastaldiji*.

zasedala v Krminu.³ Prav verjetno je to bila ista »bilateralna komisija«, ustanovljena le dve leti pred našim popisom (1564), ki je delovala do leta 1585 in poskušala razreševati obmejna vprašanja (Cavazza, 2001a, 141).

Drug možen vzgib za popis bi lahko poiskali v dejstvu, da sta leta 1564 Notranja Avstrija in njen habsburški knez pridobila skoraj neodvisen položaj, kar je zahtevalo tudi nekaj spoznavanja Goriške kot periferne in razmeroma pozno priključene grofije ob beneški meji, poskusov urejanja razmer in oblikovanja razvojnih ukrepov (carinski režim, gradnja soške ceste, o kateri se je razpravljalo, in podobno). Tak, praktično sočasen primer širše poizvedbe je v obliki »Orisa in memoriala« sestavil novoimenovani upravitelj višjega mitninskega urada v Gorici Petter Julliani leta 1567, v katerem je deželnoknežjim komisarjem predstavljal težave in predlagal rešitve na carinskem področju. Med papirji, ki jih je dobil od predhodnikov ob prevzemu službe, ni mogel najti niti pravilnika.⁴ Pomenljivo je tudi samo dejstvo, da je bila takrat imenovana deželnoknežja komisija, ki je pregledovala razmere na Goriškem.

Vsekakor je prvotni izvirnik po vsej verjetnosti nastal na habsburški strani, saj si je težko predstavljati, da bi Benečani izvedli popis na habsburškem ozemlju, in sledi posvetnim (sodno-upravnim) okrajem (*gastaldije*, jurisdikcije, gospostva, glavarstvo), čeprav je »naš« dokument cerkvenega arhivskega izvora, saj ga hrani nadškofijski arhiv v Vidmu (ACAU-Ms, n. 610).⁵

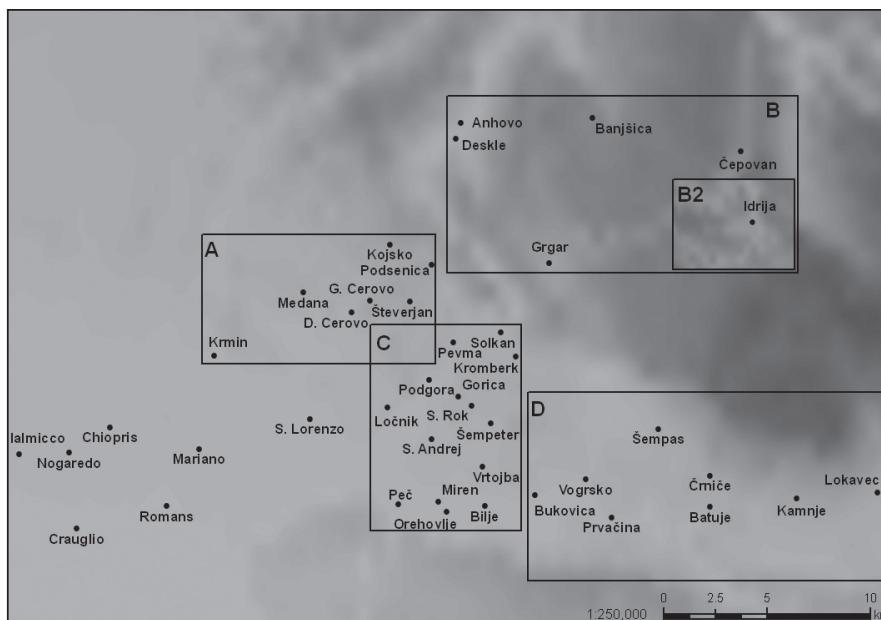
Območje goriške podeželske *gastaldije* (*Gastaldia della Contrada di Goritia sotto il Gastaldo del Paese*), kakršno je izpričano v popisu iz leta 1566 na zanimiv – in morda pomenljiv – način sovпада z območjem prvotne goriške darovnice (1001) in bi moglo na ta način predstavljati zgodovinsko jedro goriške posesti in s tem goriške dežele. Skupaj z Gorico (*gastald mesta*) in krminsko *gastaldijo* (*Gastaldia di Cormons*) pa dobimo območje, ki spominja na ožjo posest goriških grofov, kakršna je izpričana v 13. in 14. stoletju (Kos, 1954, 24–40, 58–59; Štih, 1994, 18–22). Srednjeveški *officium* v Gorici bi torej lahko bil nekakšen predhodnik novoveškega *gastalda* podeželja, vsaj kar zadeva območje delovanja. Proces zastavljanja in odtujevanja gosposkih in sodnih pravic, ki jih je deželni knez imel v Goriški grofiji, je skozi zgodnji novi vek postopoma krčil prostor, nad katerim je bil pristojen goriški *gastald* podeželja, saj mu je odtegoval območja in vasi.

V tem prispevku se bomo osredotočili na tisti del dokumenta, ki vsebuje popis prebivalstva. Obravnavani popis zajema mesto Gorico z bližnjo okolico in bolj oddaljenimi »otoki«, del Brd in nekatera naselja oz. skupnosti v vzhodni furlanski ravnici (glej sliko 1). Skupaj popis našteje triinštirideset skupnosti in mesto Gorico.

3 ASV-PC, šk. 186, knj. 2, dok. 10; *Processus coram ill. mis. dd. Commissariis in Cormonen. conventu actitat. Pro Civitate Foriulii* (1570).

4 SLA-SIH, šk. 122, fasc. 6, *Aufzeichnus unnd Memorial aller der schwöbenden Mängl unnd Unrichtigkeiten, so jezo bey dem Mautamt zu Görz verhanden, und sich täglichen zütragen. Auch wie denselben am nächsten fürzukomen wäre. Durch mich Pettern Jullian, Einnemer berürtes Amts, vervasst, unnd den herrn Commissarien der Ämbter Bereütung angebracht werden solle* (1567).

5 Že Vale, 1943. Vir mi je pred leti posredoval prof. Silvano Cavazza, ki se mu na tem mestu ponovno zahvaljujem.

Sl. 1. Obravnavano območje in skupnosti v goriškem popisu iz leta 1566. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I; kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

Fig. 1: The discussed area and communities in the Gorizia census from 1566. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

KAJ VEMO O GORIŠKEM PREBIVALSTVU V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Odlični poznavalec in urednik fondov v goriškem pokrajinskem arhivu Carlo Morelli je v svojem znanem delu *Historia della Contea di Gorizia* že v 18. stoletju ugotavljal, da je gradivo za demografsko zgodovino grofije sila revno. Menil je, da je to »eno izmed najzanimivejših poglavij naše zgodovine«, zato je svoje raziskovanje na tem področju izvedel »posebno skrbno«. Kljub natančnemu pregledu virov ni za 16. stoletje našel ohranjenega nobenega popolnega popisa prebivalstva, župnijske registre, ki so se začeli prav v zadnjih desetletjih tega stoletja, pa je v več primerih našel pomanjkljive. Tudi za naslednje obdobje je začuden ugotavljal, da v celem 17. stoletju deželna uprava nikoli ni preštela svojega prebivalstva, niti za potrebe odmere vojaških prispevkov. Zato je svoje ocene naslonil na podatke iz zapisov v rojstnih knjigah, ki jih je za celo 17. stoletje zbral za obe grofiji, Goriško in Gradiščansko (ustanovljeno leta 1647), in sicer tako, da je na vsake štiri novorojenčke računal sto odraslih, kar pomeni stopnjo rodnosti v višini 40 %. Na podlagi povprečnega števila letnih rojstev (ki ga pa ne navaja) je število prebivalstva goriške (in gradiščanske) grofije ocenil na okoli 58.000 na začetku in okoli 80.000 na koncu 17. stoletja. Z isto metodo in na podlagi enakih virov župnijskega

izvora je prebivalstvo mesta Gorice ocenil na približno 4.000 v zadnjem desetletju 16. stoletja, na 3.000 v prvem dvajsetletju 17. stoletja in na 4.800 proti njegovemu koncu (Morelli, 1855a, 180–181 in Morelli, 1855b, 182–183).⁶ To je tudi tako rekoč vse, kar vemo o gibanju goriškega prebivalstva v zgodnjem novem veku tja do prvega statističnega popisa iz leta 1754, ko je grofija Goriška štela 80.019, Gradiščanska pa 22.318 prebivalcev (Panjek, 2002, 41–42).

Sicer nekaj podatkov Morelli navaja še iz popisa iz leta 1528, ki ga je našel ohranjenega le za del avstrijske Furlanije in kjer omenjeni kraji v dobršni meri sovpadajo z naselji gradiščanskega glavarstva iz leta 1566 (oz. 1568). Ker slednji predstavlja najmanj jasen in najbolj splošen zapis števila prebivalcev v našem popisu, ga navajamo tu in se v nadaljevanju ne vračamo nanj v podrobnostih. Iz primerjave skupne vrednosti je vsekakor mogoče ugotoviti, da je število prebivalcev primerljivo, kar dodatno potrjuje verodostojnost našega gradiva (glej tabelo 1). Če odštejemo število prebivalcev krajev, ki niso omenjeni v obeh popisih, lahko ugotovimo, da je v časovnem intervalu od 1528 do 1566/68 na tem območju prebivalstvo naraslo nekako s 3.000 na 3.400, torej za 10 do 13 %.

Tabela 1: Prebivalstvo na Gradiščanskem: primerjava 1528 in 1566/1568.

Table 1: Population of Gradiščanska: comparison between 1528 and 1566/1568.

POPIS 1528		POPIS 1566/1568	
Vaška skupnost (<i>comunità</i>)	št. preb.	Kraj (<i>ville</i>)	št. preb.
Mossa	260	Mossa	
Visco	361	Visco	
Fiumicello	427	Fiumicello	
Villa Vicentina	315	Villa Vicentina	
S. Nicolò di Levata	63	S. Nicolò di Levata	
Ruda	259	Ruda	
Tapogliano	249	Tapogliano	
Joannis	327	Joannis	
Farra	654	Farra	
Ajello	560	S. Zili pri Ogleju	
S. Vito di Crauglio	325	Gradišče ob Soči (<i>cittadella</i>)	500
Skupaj	3.800	Skupaj	3.980
Povprečna velikost skupnosti	345,5	Povprečna velikost skupnosti (brez Gradišča)	348
		Povprečna velikost skupnosti (z Gradiščem)	361,8

Vir: Morelli, 1855a, 180 (za leto 1528); ACAU-Ms, n. 610, glej tudi prilogo I.

Source: Morelli, 1855a, 180 (for the year 1528); ACAU Ms, n. 610, c.f. also Appendix I.

6 Za župnijo mesta Gorica Morelli navaja, da je v zadnjem desetletju 16. stoletja v rojstnih knjigah zabeleženih okoli 160 krstov na leto, na podlagi katerih je izdelal oceno 4.000 prebivalcev.

PROSTORSKA STRUKTURA PREBIVALSTVA

Popis iz leta 1566 posebej navaja mesto Gorico ter večje in manjše skupnosti goriške in krminske gastaldije. Leta 1566 je bilo na obravnavanem območju, to je mesta Gorice, na območju pod jurisdikcijo goriškega podeželskega *gastalda* (39 vaških skupnosti) in na tistemu pod *gastaldijo* Krmin (sam Krmin in tri skupnosti v Brdih in furlanski ravnici), skupno število prebivalstva 17.696. Poleg teh so k popisu z drugo roko (verjetno leta 1568) dodani zgoraj prikazani podatki o prebivalstvu gradiščanskega glavarstva, ki pa niso razčlenjeni po spolu, starosti in družbenem sloju kot v ostalih primerih. S temi (3.980) nam skupno število popisanih prebivalcev naraste na 21.676, kar pa seveda še zdaleč ne predstavlja celotnega prebivalstva grofije, temveč le njen osrednji del.

Mesto Gorica je štel 2.397 prebivalcev, od katerih jih je 265 živelo izven mestnih vrat. Velikost deželnega glavnega mesta je dokaj skromna, saj komaj presega najnižjo uveljavljeno število prebivalstva pri statističnem uvrščanju naselij med mesta za novi vek (2.000) (Kalc, 2008, 35–36 in 42 z opombami). Za primerjavo naj omenimo, da je skoraj istočasno (leta 1569) Videm štel 13.000, Koper nekaj let prej 5.706 prebivalcev (1554, čeprav naj bi jih epidemija kuge že istega leta več kot prepolovila in ga privedla pod raven Gorice), Čedad nekoliko kasneje (1588) približno 3.300 prebivalcev, Trst pa je leta 1560 štel okoli 7.000 prebivalcev (Graf 1).⁷ Gorica je bila torej med manjšimi urbanimi središči na habsburško-beneškem obmejnem območju med vzhodno Furlanijo in severno Istro (to je v današnjem slovensko-italijanskem obmejnem prostoru), ki je bilo sicer posejano z malimi mesti, od katerih velja omeniti še Piran, Izolo in proti koncu 16. stoletja ustanovljeno Palmanovo. Prebivalstvo vseh omenjenih mest je skozi novi vek seveda močno nihalo, kar je spreminjalo medsebojna velikostna razmerja, vendar je skozi ves zgodnji novi vek izmed teh manjših urbanih naselij trajno izstopal le Videm, ki je v obdobju med letoma 1569 in 1725 nihalo med najmanj 10.019 in največ 13.632 prebivalci (Fornasin, 2001, 217). Videmski primat je na slovensko-italijanskem obmejnem območju zdržal do začetkov rasti »novega« Trsta v drugi polovici 18. stoletja, ko je tudi to mesto preseglo prag 10.000 prebivalcev (Kalc, 2008), pred tem pa ga je utegnil ogroziti le Koper s svojimi 9.000 do 10.000 prebivalci v prvi polovici 16. stoletja (Štih et al., 2008, 177).

Zato pa je goriško podeželje v obsegu, ki ni vključeval gospošteve fevdalnega značaja in drugih glavarstev (*contado*), štel več prebivalcev od koprškega komuna, to je 17.696 proti 11.294,⁸ medtem ko je podeželsko območje, ki je neposredno spadalo pod jurisdikcijo goriškega podeželskega *gastalda*, štel 12.649 prebivalcev. Ker v splošnem velja, da so mesta s komunalno tradicijo obvladovala širše pripadajoče podeželsko območje (*contado*), je tu mogoče videti zanimivo izjemo, v kateri mesto srednjeevropskega tipa

7 Za Videm Fornasin, 2001, 217; za Koper Darovec, 2004, 46 in 48 (pred kugo) in Štih et al., 2008, 177 (po kugi); za Čedad Tagliaferri, 1976, *Vincenzo Bollani (29 ottobre 1588)*, 9; za Trst de Conti, 1862, *Memoriale di Giusto Rapicio oratore della città alla reggenza della Camera dell'Austria Inferiore*. Za Piran, Izolo in Milje v grafu 1 Darovec, 2004, 46 in 48.

8 Za Koper Darovec, 2004, 48–49.

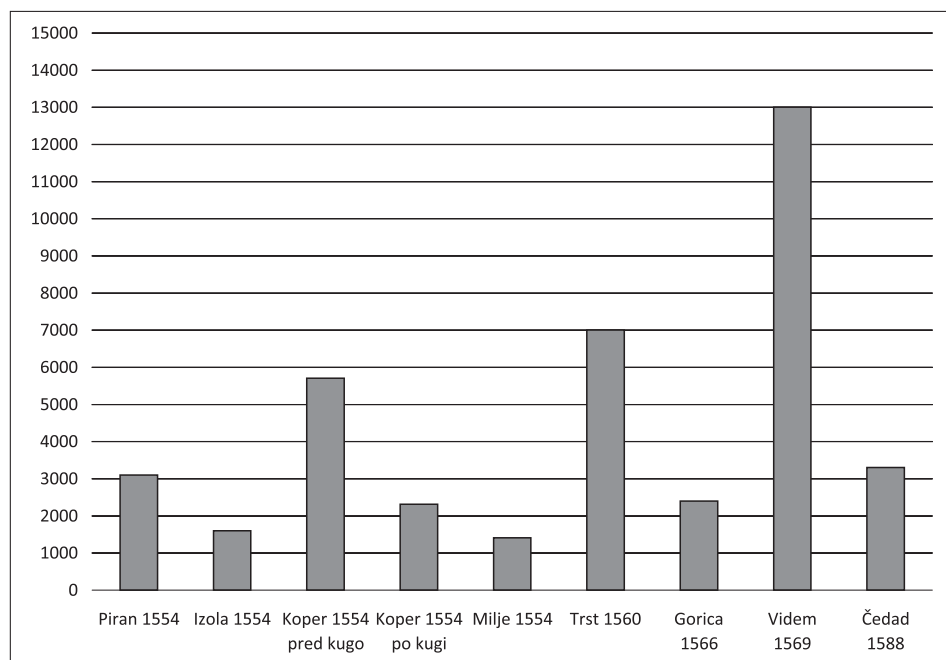
brez komunalne tradicije, kakršna je bila Gorica, upravlja večje število podeželskega prebivalstva kot »komunalni« Koper.

Če nekoliko podrobneje pogledamo na naseljitveno strukturo Gorice z bližnjo okolico, opazimo, da je obstajalo nekaj večjih skupnosti. Poleg že navedenega Krmina (s 1.645 prebivalci) je še eno naselje nedaleč od Gorice presegalo raven tisočih prebivalcev, to je Šempas (1.242), drugače se kot večje skupnosti lahko štejejo še Solkan (708), Kamnje in Batuje na Vipavskem (668 in 561) ter Šempeter z Gornjo Vrtojbo pri Gorici (610). Vse ostale skupnosti, tudi tiste v furlanski nižini, so štejele manj kot 500 prebivalcev (tudi »citadela« Gradišče ob Soči je v našem viru ocenjena na okroglih 500 prebivalcev), v veliki večini med 130 in 480, samo tri pa so štejele (sicer komajda) manj kot 100 prebivalcev. Mogoče je reči, da so skupnosti v glavnem štejele od 100 do 500 prebivalcev.

Povprečna velikost vseh v popisu zajetih skupnosti (brez Gorice) je 357 prebivalcev in tudi brez Gradiščanskih naselij ostaja povprečje praktično enako, to je 356 prebivalcev. Če pa v izračun ne vključimo izjemno velikih skupnosti z nad 1.000 prebivalcev, znaša povprečje 303. Tako velika naselja so izjemna tudi na evropski ravni, saj evropska vas v novem veku praviloma ni presegala 1.000 prebivalcev, prej

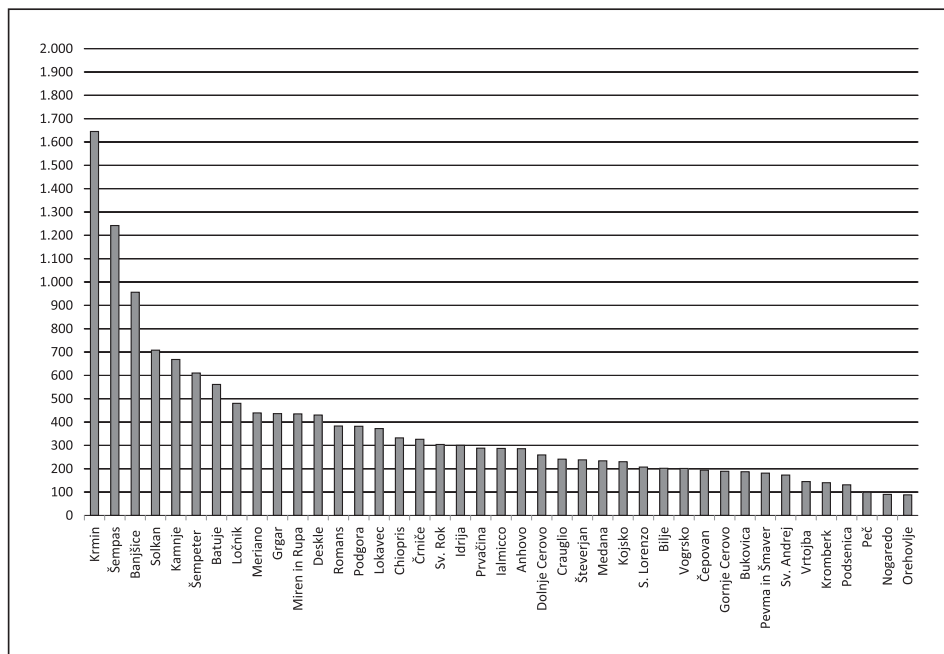
Graf 1. Primerjava velikosti mest na slovensko-italijanskem obmejnem območju okoli leta 1566. Vir: glej opombo 7.

Graph 1: Comparison of cities on the Slovenian-Italian border in terms of size around the year 1566. Source: C.f. note 7.

Graf 2. Število prebivalstva v skupnostih, zajetih v popisu 1566 (brez Gorice). Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I.

Graph 2: Population in communities included in the 1566 census (without Gorizia). Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I.

bistveno manj, tako da je povprečna vaška skupnost štela nekje 500 prebivalcev (Malanima, 1995, 149). To obenem pomeni, da je bila ob teh izjemah velika večina vaških skupnosti na Goriškem manjša od tega povprečja. V sklopu našega popisa je največ nadpovprečno velikih skupnosti zajetih na Vipavskem in v okolici Gorice, sledijo skupnosti v furlanski ravnici, nato na goratem območju (Grgar, Deskle, Banjšice), več manjših skupnosti beležimo v Brdih (če seveda odmislimo Krmin), posebej številne pa so tudi v neposredni okolici mesta Gorice. Gostota naselij, in s tem prebivalstva, je bila v goratem območju nižja.

Taka slika nam Gorico s svojimi večjimi okoliškimi naselji in sosednjimi mesti z urbanizacijskega vidika dosledno umešča, tako kot Trst, v prostor na prehodu med »bolj poudarjenim zahodnim in severnoevropskim mestnim razvojem in veliko redkejšim ter demografsko šibkejšim vzhodnim in jugovzhodnim urbanim tkivom« (Kalc 2008, 45), ki ga je na našem območju mogoče locirati ob italijansko-slovenskem etničnem stičišču. Obenem goriška stvarnost z vidika urbanizacijske strukture kaže jasne znake pripadnosti širšemu slovenskemu prostoru, kjer »ni manjkalo mest in trgov«, a so »kaj malo pomenila in prispevala k urbanizaciji z vidika demografske teže«, tako da je še v 18. stoletju le Ljubljana preseгла 10.000 prebivalcev, Maribor 2.000, medtem ko so

Ptuj, Celje, Kranj, Škofja Loka in Novo mesto beležili od 1.000 do 2.000 prebivalcev, vsa ostala bolj ali manj urbana naselja pa so bila še skromnejša (Kalc, 2008, 45–46). Splošna slika ni bistveno drugačna v času bližje našemu štetju, saj naj bi proti koncu 16. stoletja Ljubljana štela okoli 6.000 prebivalcev, medtem ko naj bi večina urbanih naselij Notranje Avstrije v prostoru med vzhodnimi Alpami in Jadranom komajda dosegala 1.000 prebivalcev (Gestrin, 1991, 13).

Slika precej spominja tudi na sedanji značilni slovenski vzorec urbanizacije v razširjeno »polurbanizacijo«. V našem Goriškem primeru imamo manjše urbano središče, ob katerem se nahajajo nekatera močnejša manjša središča, ki demografsko ne zaostajajo zelo veliko za glavnim mestom (vsaj v danem zgodovinskem trenutku leta 1566), kot sta Krmin v Brdih in Šempas v Vipavski dolini, h katerim se dodajajo še nekatera večja ruralna naselja s 600–700 prebivalci. Poselitveno strukturo tega ožjega primestnega pasu dopolnjuje niz drobnih obmestnih naselij. Takemu urbanizacijskemu vzorcu bi lahko rekli polurbano mestno območje. Dejansko se v našem viru niti sama Gorica ne omenja kot mesto, temveč kot *contrada*, torej nekako »mestna sosenska«, čeprav so njeni prebivalci opredeljeni kot »meščani«. Nenazadnje je po Morellijevem mnenju šele v drugi polovici 17. stoletja, torej celo stoletje kasneje, Gorica pridobila »bolj mestno podobo, ki je pred tem ni imela« (Morelli, 1855b, 180).

Sl. 2. Prostorska struktura poselitve na Goriškem leta 1566. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I; kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

Fig. 2: Spatial composition by population density in the Gorizia area in 1566. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

DEMOGRAFSKA STRUKTURA GORIŠKEGA PREBIVALSTVA

Popisi prebivalstva iz predstatističnega obdobja večkrat porajajo vprašanja o načinu zbiranja, obdelovanja in predstavitve podatkov, torej o verodostojnosti rezultatov. Raziskovalne izkušnje kažejo na to, da so v zgodnjem novem veku štetja praviloma podcenjevala število prebivalcev, in to zlasti na račun novorojenk in deklic. Ker se po naravnem razmerju med novorojenčki obeh spolov vsakih 100 žensk rodi 105–106 moških, lahko na tej podlagi preverimo vrednost goriškega popisa. Drugo koristno demografsko pravilo je to, da je ženska smrtnost v splošnem nižja od moške, torej kljub višji moški rodnosti z odrasčanjem in staranjem ženske postopoma številčno prevladajo nad moškimi, ki tudi bolj zgodaj umrejo. Verodostojnost goriškega popisa lahko torej preverimo še na ta način.

Čeprav ne razpolagamo s podatki o smrtnosti, mobilnosti in drugih dejavnikih, ki so lahko prispevali k taki sliki demografske strukture, v popisu prebivalstva na Goriškem iz leta 1566 pride na vsakih 100 deklet (0–14 let) 109 dečkov, med odraslim prebivalstvom pa na 100 žensk pride 95 moških, kar je mogoče vsaj v grobem interpretirati kot potrditev ne toliko veljavnosti demografskih pravil, ki tega ne potrebujejo, kolikor verodostojnosti tega gradiva. To je toliko bolj pomembno, ker je zgodovina goriškega prebivalstva skoraj neznana. Sicer pa je tudi v našem popisu mogoče opaziti običajno podcenjevanje števila deklic, kar vpliva na to, da je na ravni celotnega prebivalstva razmerje 100 žensk za 105 moških, in sicer (mdr.) zaradi velikega deleža otroške populacije, ki ga bomo še spoznali.

Nad vse zanimiva značilnost popisa je v tem, da prebivalstvo ločuje ne le po spolu, ampak tudi po starostnih skupinah, čeprav imajo dokaj širok razpon, ki se v nekaterih primerih tudi razlikuje. V vsakem primeru pa nam za veliko večino navedenih krajev omogoča pogled na razmerje med otroško in odraslo populacijo. Poleg zgoraj navedenih kvantitativnih značilnosti je na strukturni ravni smiselno še najprej ugotoviti, da je goriško prebivalstvo izrazito kazalo tipične poteze tradicionalnega demografskega režima: starostna piramida je zelo široka spodaj, ozka zgoraj in precej nizka, saj je mlado prebivalstvo zelo številno, odraslo pa maloštevilno. Življenjska doba je bila razmeroma kratka, posebej za moške, saj je v Krminu kot edinem kraju, v katerem je posebej popisana še najstarejša starostna skupina, le-ta omejena na štiri osebe med 60-im in 70-im letom, in še te so izključno ženske, kar je spet precej tipično, starejših pa enostavno ni. Nobena od omenjenih potez ne preseneča, nedvomno pa smo na Goriškem leta 1566 sredi močne generacijske preнове prebivalstva in tu so kazalniki res presenetljivi. Poglejmo.

Najbolj izstopajoča značilnost je ta, da kar 45,11 % vsega prebivalstva sestavlja otroška populacija (0–14 let – do dopolnjenega 15. leta).⁹ To je, če opravimo le nekaj primerjav, bistveno več kot na območju Pavie v južni Lombardiji leta 1459, kjer je bilo 35,55 % prebivalstva starega 0–14 let, ali na območju Vareseja v severni Lombardiji leta 1530, kjer lahko naštejemo 23,5 % prebivalstva v starostni skupini 0–14 (Leverotti,

9 Izračun tega razmerja temelji izključno na podatkih za kraje, za katere razpolagamo s podatkom o starostnih skupinah. Iz skupne vsote so torej izzeti prebivalci gradiščanskega glavarstva, prebivalci mesta Gorica izven mestnega obzidja in prebivalci treh krajev krminske *gastaldije*.

2003, 47 in 55). Pri prebivalstvu otoka ob toskanski obali Isola del Giglio je bil delež otroškega prebivalstva blizu 40 % iz leta 1841 interpretiran kot starostna struktura, »ki izkazuje tipične poteze prebivalstva v močnem porastu« (Breschi et al., 2004, 114). Brez vsakega dvoma lahko zatrdimo, da to še toliko bolj drži v našem goriškem primeru iz leta 1566, in čeprav so »naše« vrednosti posebno visoke, se na njihovi podlagi goriško območje jasno in skladno umešča v širši evropski trend demografske rasti, ki je značilen za 16. stoletje.

Močna rast goriškega prebivalstva v tistem času je v skladu s sočasnimi poročili in dosedanjimi interpretacijami v zgodovinopisju, ki 16. stoletje in zlasti njegovo drugo polovico označujejo kot obdobje ekonomske in urbane rasti (Panjek, 2002, 178–179). Spodbujali so jo vključevanje v habsburški prostor ter izgradnja neposredne prometne povezave po habsburških tleh, ki je preko alpskega prelaza Predel in Soške doline tekla med Koroško, Gorico in Štivanom pri Devinu s svojim jadranskim pristanom.¹⁰ Pripomogli naj bi tudi nekateri beneški ukrepi, za katere so v Čedadu sodili, da so neposrečeni, ker so pehali v propad njihovo trgovino s koroškim železom in z vinom nazaj na Koroško, in menili, da se upad njihovega prometa zrcali v uspehu Gorice. V Gorico in Štivan se je namreč odtlej usmerjalo bistveno več prometa z izdelki in polizdelki koroških železarn, na Goriškem so se širili vinogradniški nasadi in prodaja vina na Koroško (Tagliaferri, 1976, L-LI; Tucci, 1991, 363). Tukajšnje širjenje vinogradov v 16. stoletju je sicer popolnoma v skladu z istočasnim, širše evropskim procesom specializacije kmetijske proizvodnje na regionalni osnovi (Panjek, 2002, 179). Ob teh razvojnih dejavnikih pa so obenem postopoma začeli delovati tudi zaviralni učinki upada trgovinskega prometa tako na »ljubljski cesti«, to je na relaciji med ogrskimi, hrvaškimi in slovenskimi ter beneškimi in drugimi italijanskimi deželami, ki je v svojem kopnem kraku na Laško vstopala ravno preko Gorice, kakor tudi širše v notranjeavstrijskih deželah še dolgo v 17. stoletje (Panjek, 2002, 139–148, 180, in tam navedena literatura). Goriški razvojni cikel torej ni dolgo trajal.

Po drugi strani nam popis zaradi tipologije podatkov ne omogoča špekuliranja o zanesljivih znakih priseljevanja s sosednjega beneškega ozemlja, ki ga omenjata Morelli in Antonini v povezavi z naraščanjem prebivalstva in razvojem gospodarstva sredi 16. stoletja. Priseljevale so se kmečke družine in se naseljevale v nižinski del Goriške, to je v »avstrijsko Furlanijo«. Habsburška oblast je ta pritok zavrla z deželnoknežjim odlokom (1553), s katerim je prepovedala odsajanje domačih kmetov iz goriške grofije, če so jih na kmetiji nameravali zamenjati z beneškimi podaniki (Morelli, 1855a, 179; Antonini, 1865, 335–336). Enostavna delitev na otroško in odraslo populacijo v popisu iz leta 1566 nam ne daje trdnejše opore, da bi iz starostne strukture prebivalstva razbrali učinek te imigracije, povrhu tega pa za dober del popisanih skupnosti v nižinskem območju ni zabeležena niti ta osnovna delitev po starosti. Priseljevanje je namreč navadno najmočnejše v prvem odraslem obdobju, v starosti nekje med 20. in 30. letom in še malo dlje, zato je »značilno za demografske entitete z visoko stopnjo priseljevanja«, da so po strukturi

¹⁰ Za popolnejši pregled zgodovine soške ceste glej Hassinger, 1987, 216–220; Tucci, 1991, 351–371; Rajšp, 1994, 46–51; Morassi, 1997, 5–10.

»napihnjene« v starosti nekje med 20. in 45. letom. Ker pa so bili praviloma novi priseljenci pretežno »mladi v reproduktivni starosti«, so po nastanitvi »odločno pospeševali tudi reproduktivni potencial in prek visoke rodnosti napihovali« obseg otroške populacije (Kalc, 2008, 128). Na tej osnovi je mogoče ugibati, da je visoki delež otroškega prebivalstva v nekaterih skupnostih v furlanski ravnici (med drugim) posledica priseljevanja mlajših kmečkih družin z beneškega ozemlja v letih sredi 16. stoletja.

Z bistveno natančnejšimi – čeprav ne povsem jasnimi – podatki o priseljevanju razpolagamo za mesto Gorico. Po polovici stoletja se je poleg *banditov* (izgnancev) iz Beneške republike na Goriško naseljevalo tudi vse več ljudi, ki so tu iskali nove priložnosti za delo, ki jih je obetala rastoča gospodarska dejavnost. Na habsburški strani so z zaskrbljenostjo spremljali porast števil beneških *banditov* in podanikov, ki so iskali zavetje v Gorici, in sicer predvsem iz varnostnih razlogov, zato je bila ustanovljena celo preiskovalna komisija, ki je leta 1560 oblikovala alarmirano poročilo: »Ugotavljamo, da se v mestu Gorici in njeni okolici nahaja več beneških podanikov in *banditov*, kot pa rojenih v naših deželah.« Poročilo navaja skupno število 147 odraslih moških (vključno s plemiči), od katerih je bilo 38 *banditov*, priseljenih iz Beneške republike. V vaseh okoli Gorice naj bi jih bilo še več, če bi všteli še člane njihovih družin pa seveda še bistveno več. Poročilo obenem navaja, da je domačih podanikov, stanujočih v Gorici, le 125 (brez plemičev) (Cossar, 1941, 63–66). Za slednje ni povsem jasno, če gre za celotno »domačo« odraslo moško populacijo ali za priseljence, čeprav je slednje bolj verjetno.¹¹ Osnovo za tako interpretacijo najdemo v dejstvu, da je le šest let zatem po našem popisu v mestu Gorici prebivalo 539 odraslih moških meščanov, h katerim je treba dodati še več desetih (okoli 80) tistih, živječih zunaj mestnih vrat. Vsekakor se bomo tu držali le jasnejših podatkov in zato preverili le delež priseljencev iz sosednje republike. V seznamu, priloženem k omenjenemu poročilu, je mogoče identificirati vsaj 7 beneških plemičev, ki jih bomo v namene primerjave izločili in tako dobili število 140 priseljencev iz Beneške republike. Če to število postavimo v razmerje s podatki iz popisa iz leta 1566, ugotovimo, da je bilo v tistih letih v Gorici beneških priseljencev za približno 23 % odraslega moškega prebivalstva (brez plemičev).¹²

Je pa v naših podatkih morda videti drug znak, s katerim bi prišli do dodatne razlage strukture prebivalstva, ki je tako izrazito nagnjena v prid otroške generacije. Ko pogledamo podatke za edini primer, v katerem popis posebej navaja starostno skupino 15–24, to je Krmin, sedež *gastaldije* in tudi večja skupnost s 1.645 prebivalci, od katerih jih je bilo 125 plemiškega stanu, ugotovimo, da je bilo presenetljivih skoraj 83 % tamkajšnjih kmečkih prebivalcev mlajših od 25 let! Otrok je bilo 54,9 %, mladine pa 27 %. Čeprav

11 Tako je te podatke interpretiral že Silvano Cavazza in pristavil, da dokument pretirava, čeprav je nato v teh številkah videl potrditev procesa »poitalijančevanja« Gorice (kakor že Cossar) in Goriške v tem obdobju (Cavazza, 2001b, 173), kar je tudi sicer njegova stalna skrb.

12 Če bi bilo tudi omenjenih 125 habsburških podanikov priseljencev, bi bilo mogoče sklepati, da je bilo priseljevanje dokaj uravnoteženo iz obeh smeri, če bi pa izvzeli izgnance (čista »ekonomska imigracija«), bi lahko ugotovili, da je bil pritok iz habsburških dežel večji od tistega iz beneške smeri. Med goriškim mestnim moškim prebivalstvom pa bi v tem primeru bilo priseljencev skupaj približno 43 %. Izračuni slonijo na podatkih, navedenih v prilogi I.

je bil Krmin tudi središče vinorodnega okoliša Goriških Brd in nasploh trgovine z vinom na Goriškem (Panjek, 2002), se ob tako zelo mladi strukturi prebivalstva zdi smotno poiskati še kako razlago k sliki skupnosti, ki izredno pospešeno raste, poleg gospodarske rasti. Prva je lahko že omenjeno priseljevanje, vendar bi v tem primeru pričakovali več odrasle populacije, starejše od 25 let. Druga možna dodatna razlaga je epidemija kuge. Znano je, da je goriško območje prizadela leta 1544. Po eni različici naj bi ta epidemija »prodrla v številne kraje grofije« (Antonini, 1865, 343), po drugi pa naj bi jo zajezili in omejili na vipavski konec.¹³ To je natanko 22 let pred našim popisom, tako da časovni razmik precej sovpađa z razponom starostne skupine 0–24 v Krminu. Razumno je postaviti hipotezo, da bi blizu 83 % otroške in mladinske populacije lahko kazalo na intenzivno zapolnjevanje demografske vrzeli, ki jo je s precej očitnimi posledicami za smrtnost povzročila kuga, če je bilo le 17 % prebivalstva starejšega od 25 let. To seveda ne pomeni, da je tako zelo neuravnotežena demografska struktura prevladovala v vseh popisanih krajih, zdi pa se pomenljiva. Poleg tega je tudi v drugih krajih izkazani delež otroške populacije tako visok, da bi bilo učinek kužne smrtnosti mogoče videti v skorajda vsem popisanim prebivalstvu kot možen dodaten spodbujevalec demografskega razvoja, poleg gospodarske rasti. To pa bi lahko pomenilo, da je v skladu z Antoninijem leta 1544 epidemija zajela širši del Goriške od tega, kar navaja Morelli.

V vsakem primeru velja ponovno opozoriti na smrtnost, in sicer z dveh vidikov. Prvi je ta, ki smo ga že omenili, da nam gibanje in značilnosti smrtnosti v času popisa in pred njim niso poznani, tako da ne moremo oceniti njihovega (možnega in verjetnega) vpliva na nastanek demografske strukture, kakršno nam prikazuje popis. Z drugega vidika pa je nedvomno mogoče sklepati, da je bila v obravnavani družbi in prostoru stopnja smrtnosti razmeroma visoka. K takemu sklepanju napeljujejo omenjena razmerja med otroško in odraslo populacijo ter zelo skromno število »starostnikov«, zabeleženih v Krminu, obenem pa nam ta ugotovitev lahko služi kot dodatna razlaga k demografski strukturi, ki je tako neuravnotežena v prid mlajše populacije. Koliko so na to smrtnost vplivali v zgodnjem novem veku običajni »izredni dogodki«, kot so bile vojne, epidemije in lakote, in koliko redne razmere, ob pomanjkanju drugih zanesljivih podatkov in informacij ni mogoče presoditi. Tudi zato v pričujočem prispevku, tako zgoraj kakor tudi v nadaljevanju, poskušamo identificirati nekaj »izrednih dejavnikov« povečane smrtnosti.

SOCIALNI VIDIKI DEMOGRAFSKE STRUKTURE V MESTU IN NA PODEŽELJU

Pomembna vsebinska lastnost popisa »goriških duš« iz leta 1566 je tudi ta, da ločeno prikazuje podatke za tri družbene sloje, to so plemiči, meščani in obrtniki ter kmetje. Zaradi splošnega pomanjkanja informacij in podatkov o prebivalstvu na tem območju so take informacije iz našega popisa enostavno dragocene.

Goriška socialna piramida je bila zelo široka spodaj, zgoraj pa dokaj ostra. Plemstvo je popisano samo v Gorici in Krminu, kar po vsej verjetnosti pomeni, da popis vključuje tudi

¹³ Morelli, 1855a, 160–161 navaja, da je po dokumentih, s katerimi je razpolagal, kuga v tistem letu zajela vasi Batuje, Črniče, Selo in Kamnje.

plemiške družine, katerih posesti so se nahajale ne le v krminski in v goriški podeželski *gastaldiji*, ampak tudi drugod v Goriški grofiji, to je v Brdih, na Vipavskem, na Krasu in v zgornjem Posočju, torej v predelih, za katere nimamo podatkov o kmečkem prebivalstvu. Zaradi tega so plemiči v našem štetju verjetno celo prezastopani, saj bi se njihov delež moral računati na širši osnovi prebivalstva. Vsekakor so plemiči predstavljali le 2,4 % popisane prebivalstva, goriški meščani pa 10,35 %, tako da sta oba višja sloja skupaj znesla 12,75 %, kmečki stan pa je obsegal 87,25 % vsega popisane prebivalstva. V mestu Gorici je plemstvo predstavljalo 12,52 % vseh prebivalcev, ostali so večinoma popisani kot meščani in obrtniki (76,43 %), razen stanujočih izven mestnih vrat (11,05 %), ki jih vir ne opredeljuje kot meščane in jih zato prištevamo h kmečkemu prebivalstvu. V Krminu je plemškemu stanu pripadalo 7,6 % prebivalcev, vsi ostali so naštetni kot kmetje (92,4 %).

Bolj kot odstotne vrednosti je tu verjetno pomenljiva absolutna vrednost števila plemičev. Njihovo skupno število (425 oseb) namreč le ni tako skromno, po drugi strani pa je zanimivo, da krminski plemiči predstavljajo več kot eno četrtino vseh plemičev v deželi. Zanje je mogoče s precejšnjo verodostojnostjo presoditi, da gre za predstavnike rodbin, ki s svojim bivanjem v Krminu izkazujejo močno povezanost z zemljiško posestjo in gospodarstvom v Goriških Brdih, kar prvenstveno pomeni dejavnost na področju vinarstva in trgovine z vinom, ki je bila ravno v obdobju našega popisa v vzponu. K navedenim številkam velja dodati, da je del goriških meščanov prav gotovo svoje dohodke vsaj delno pridobival s kmetovanjem. K takemu mnenju navaja tudi dolgotrajni obstoj obdelovalnih zemljišč v samem mestnem jedru Gorice in v njeni bližnji okolici, saj ostajajo prisotna še globoko v 18. stoletje.¹⁴ Razlikovanje med plemiči (*nobili*) meščani in obrtniki (*cittadini et artesani*) ter kmeti (*villani*), kakor ga srečamo v goriškem popisu, ne sloni namreč toliko na gospodarski dejavnosti, kolikor na socialni pripadnosti na osnovi družbeno-pravnih kriterijev.

Struktura prebivalstva po starosti in spolu kaže znatne razlike med družbenimi sloji. Pri plemstvu je razmerje med odraslo in otroško populacijo bistveno drugačno, kot se kaže iz skupne slike vsega prebivalstva, saj pri tej skupini odrasli odločno prevladujejo nad otroki, in sicer zlasti pri plemičih v Gorici (73 % proti 27 %). V Krminu plemiči izkazujejo nekoliko večji delež otroške populacije (32 %) in so s tega vidika nekje vmes med goriškimi plemiči in tamkajšnjimi meščani, pri katerih je razmerje med odraslimi in otroki 62 % proti 38 % (tabela 2).

O rodnosti je sicer mogoče z gotovostjo soditi le na osnovi podatkov o rojstvih, s katerimi pa ne razpolagamo. To je v bistvu podobna interpretativna ovira kot že omejeno pomanjkanje podatkov o smrtnosti. Kljub temu pa nam popisni podatki nakazujejo nekatere značilnosti in težnje glede rodnosti in njene odvisnosti od družbene pripadnosti. Pri plemiški populaciji je na primer razvidno delovanje drugačnega režima, v katerem je nataliteta manjša, po vsej verjetnosti kot posledica večje pozornosti do načrtovanja zakonskih zvez. Manjše število rojstev seveda odgovarja skrbi za premoženje in dedo-

14 Na zemljevidu mesta Gorice iz leta 1731 zelena barva vrtov in njiv prevladuje nad rdečo, s katero so obarvane stavbe, *Görtz die Haupt Statt in der Graffschaft Friaul*, Joannes Faligum, v: Panjek, 2002, 136–137 (hrani Kriegsarchiv Wien).

vanje oziroma izogibanju prevelikemu drobljenju posesti in pravic. Znatno višji delež otroške populacije pri krminskih plemičih si lahko razložimo s takratno ekspanzivno fazo goriškega vinogradništva in vinarstva, ki je svoje središče imelo v Goriških Brdih, tako da nam s svojo starostno strukturo kažejo, kako so bili pri demografskih dinamikah tudi plemiči občutljivi na ekonomsko konjunkturo. Pri goriških meščanih in obrtnikih je sicer opaziti manjši delež otroške populacije, kot smo ga zabeležili v skupnem povprečju, kar verjetno pomeni, da je pri njih nataliteta nižja kot v povprečni kmečki skupnosti. Vseeno pa tudi sliko mestnega prebivalstva s svojimi 38 % otroške populacije popis nedvomno ujame v trenutku velike pozitivne dinamičnosti in močne rasti.

Tabela 2. Plemiči v Gorici in Krminu ter meščani in obrtniki v Gorici po starosti in spolu.
Table 2: Nobles in Gorizia and Krmin; bourgeois and artisans in Gorizia by age and gender.

	PLEMIČI skupaj		PLEMIČI v Gorici		PLEMIČI v Krminu		MEŠČANI IN OBRTNIKI v Gorici	
	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%
Odrasli	304	72	219	73	85	68	1.135	62
Otroci	121	28	81	27	40	32	697	38
Moški	220	52	157	52	63	50	882	48
Ženske	205	48	143	48	62	50	950	52
Skupaj	425	100	300	100	125	100	1.832	100

Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I.
Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I.

Tabela 3. Kmečko prebivalstvo goriškega podeželja po starosti in spolu.
Table 3: Peasant population of the countryside of the Gorizia region by age and gender.

	GO. OKOLICA (13 skupnosti)		VIPAVSKA (8 skupnosti)		HRIBI (8 skupnosti)		BRDA* (7 skupnosti)		FURLANIJA* (7 skupnosti)	
	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%	št. preb.	%
Odrasli	2.224	56	2.145	56	1.423	55	1.276	47	389	47
Otroci	1.723	44	1.700	44	1.179	45	1.416	53	436	53
Moški	2.097	53	1.966	51	1.273	49	1.468	50	931	58
Ženske	1.850	47	1.879	49	1.329	51	1.458	50	665	42
Skupaj	3.847	100	3.845	100	2.602	100	2.926	100	1.596	100

Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I.
Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I.

* Pri nekaterih skupnostih ni ločenih podatkov za odrasle in otroke, zato je to razmerje izračunano le na delu skupnosti, skupno število prebivalcev po posameznih območjih pa na osnovi seštevka vseh moških in žensk (ti podatki so popolni za vse skupnosti).

Pri kmečkem prebivalstvu goriškega podeželja je mogoče opaziti razlike v stopnji demografske rasti med posameznimi območji, ki jih lahko brez večjih pomislekov opredelimo na podlagi okoljskih, gospodarskih in institucionalnih kriterijev (prim. Panjek, 2002), kot sledi: okolica mesta Gorice, Vipavska dolina, Goriška Brda, hribovito območje in furlanska ravnica. Tako je delež otroške populacije v povprečju največji v skupnostih v Brdih in Furlaniji (53 %), kjer jasno presega polovico vsega prebivalstva, najnižjo dinamičnost, ki kljub temu ostaja izredno velika, pa izkazujejo skupnosti na Vipavskem in v mestni okolici (44 %). Sicer furlansko in primestno območje kažeta nadpovprečni delež moškega prebivalstva, kar bi lahko kazalo na večji pritok moških priseljencev (tabela 3).

Tabela 4. Delež otroške populacije v kmečkih skupnostih.

Table 4: Percentage of infant population in peasant communities.

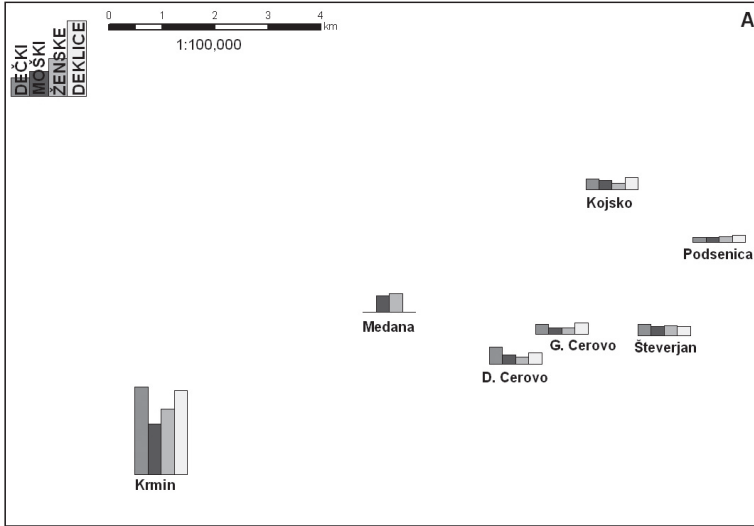
	SKUPNOST	OTROŠKA POPULACIJA %	OBMOČJE
1.	Ialmicco	64,46	Furlanija
2.	Gornje Cerovo	56,76	Brda
3.	Dolnje Cerovo	56,08	Brda
4.	Krmin	54,93	Brda
5.	Lokavec	54,57	Vipavska
6.	Kojsko	52,61	Brda
7.	Crauglio	52,28	Furlanija
8.	Peč	50,50	Go. okolica
9.	Sv. Andrej	50,29	Go. okolica
10.	Banjšice (3 skupnosti)	50,10	Hribi
11.	Solkan	48,59	Go. okolica
12.	Orehovlje	47,73	Go. okolica
13.	Šempeter in Gornja Vrtojba	47,38	Go. okolica
14.	Podsena	47,33	Brda
15.	Romans	46,48	Furlanija
16.	Pevma in Šmaver	45,30	Go. okolica
17.	Deskle	45,12	Hribi
18.	Idrija	44,34	Hribi
19.	Vogrsko	44,28	Vipavska
20.	Šempas	44,20	Vipavska
21.	Kamnje	44,16	Vipavska
22.	Števerjan	44,12	Brda
23.	S. Lorenzo	43,96	Furlanija
24.	Sv. Rok	43,42	Go. okolica
25.	Lucinico	43,33	Go. okolica
26.	Batuje	43,32	Vipavska

27.	Bukovica	42,78	Vipavska
28.	Podgora	42,67	Go. okolica
29.	Anhovo	42,66	Hribi
30.	Čepovan (gornji in spodnji)	41,75	Hribi
31.	Prvačina	40,28	Vipavska
32.	Bilje	40,10	Go. okolica
33.	Grgar	38,99	Hribi
34.	Črniče	38,34	Vipavska
35.	Nogaredo	37,78	Furlanija
36.	Miren in Rupa	35,63	Go. okolica
37.	Vrtojba (spodnja)	34,48	Go. okolica
38.	Kromberk (Stran)	28,57	Go. okolica

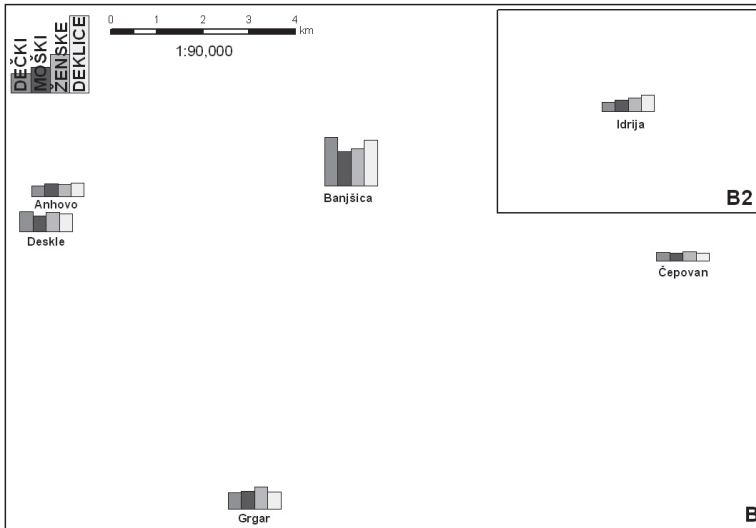
Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I.

Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I.

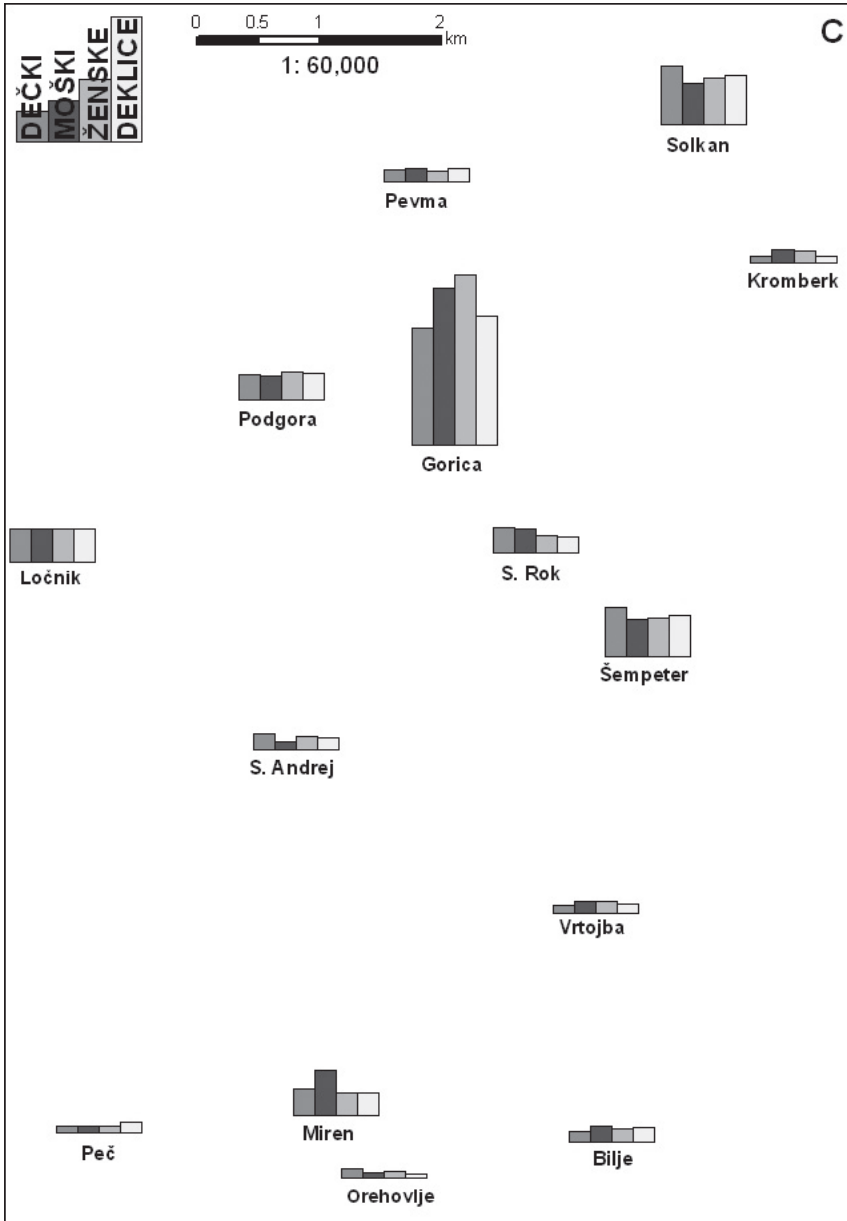
Slika se nekoliko spremeni in izostril ob pregledu deleža otroške populacije v posameznih skupnostih (tabela 4), na podlagi katerega postane jasno razvidno, kako so najmočnejšo težnjo k prirastku izkazovale skupnosti na območju Goriških Brd in nekatere v okolici Gorice, medtem ko so med skupnostmi z najvišjimi deleži predstavnice drugih območij bolj izjeme kot pravilo (npr. Ialmicco v Furlaniji, z najvišjo stopnjo nasploh, in Lokavec na Vipavskem). Od skupnosti s hribovitega območja največjo dinamičnost kažejo tri skupnosti na Banjšicah, ki so v popisu zajete skupaj in predstavljajo deseto najhitreje rastočo skupnost in obenem zadnjo, ki v našem popisu presega 50-odstotni delež otrok. Sicer je iz pregleda mogoče ugotoviti, da nekoliko manj pospešeno rastejo vipavske skupnosti, kar pomeni, da je bil pred tem njihov demografski delež še večji, saj smo že opazili, da gre za nadpovprečno velike skupnosti. Vipavske vasi, v katerih je izpričana kuga leta 1544 in so zajete v popisu, ne izstopajo po posebno visokem deležu otroškega prebivalstva v primerjavi z ostalimi (Kamnje 44,16 %, Batuje 43,32 %, Črniče 38,34 %). Najmanjšo dinamičnost pa izkazujejo nekatere skupnosti v goriškem primestju, med katerimi Kromberk izstopa kot tista z najnižjo rastjo in deležem otroške populacije, ki je isti kot pri goriških plemičih. Čeprav bi bilo za natančnejše razumevanje razlik med posameznimi vaškimi skupnostmi treba preveriti konjunkturne specifikke v povezavi z gospodarsko naravnostjo naselij, je nedvomno opaziti, da je težnja po naraščanju prebivalstva, ki je povsod zelo visoka, še najmočnejša tam, kjer gospodarstvo sloni na vinogradništvu, to je v Goriških Brdih.

Sl. 3. Struktura prebivalstva po starosti in spolu na območju Goriških Brd. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I. Kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.
 Fig. 3: Population composition by age and gender in the Goriška Brda area. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

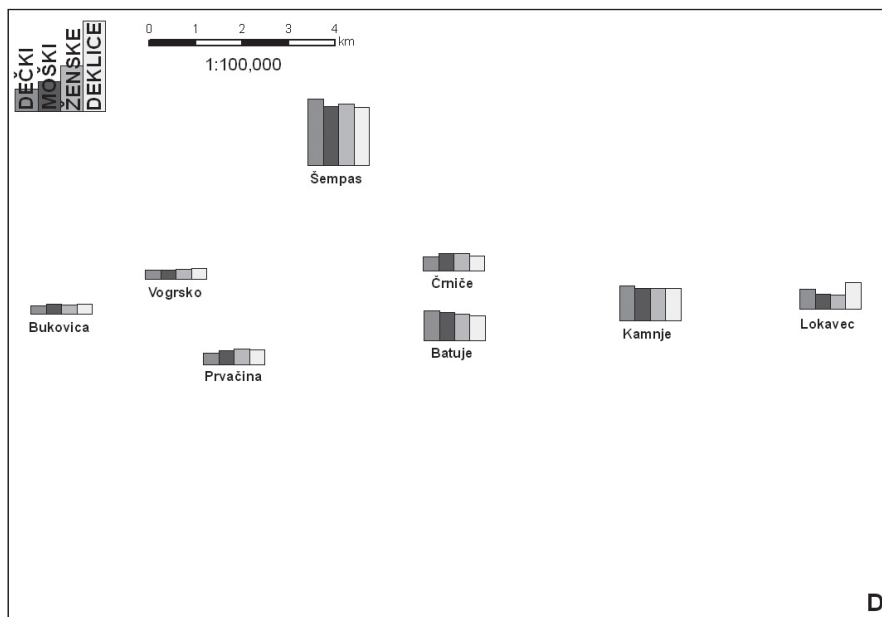

Sl. 4. Struktura prebivalstva po starosti in spolu na hribovitem območju. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I. Kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.
 Fig. 4: Population composition by age and gender in the mountainous area. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

Sl. 5. Struktura prebivalstva po starosti in spolu na ožjem območju Gorice. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I. Kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

Fig. 5: Population composition by age and gender in the narrow Gorizia area. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

Sl. 6. Struktura prebivalstva po starosti in spolu na območju Vipavske doline. Vir: obdelava podatkov iz ACAU-Ms, n. 610, glej prilogo I. Kartografija: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.
Fig. 6: Population composition by age and gender in the Vipava valley. Source: ACAU-Ms, n. 610 data analysis, c.f. Appendix I; cartography: Harpha Sea, d.o.o. Koper, 2012.

DEMOGRAFSKA STRUKTURA IN EKONOMSKA KONJUNKTURA

Na sredini in v drugi polovici 16. stoletja je bilo ožje goriško območje v polni rasti. Gospodarska rast je slonela na kmetijstvu, posebej na vinogradništvu in vinarstvu. Kasneje, v zadnjih desetletjih stoletja, je neposredna povezava s Koroško Gorici omogočila še pritegnitev trgovskega prometa s koroškim železom in olajšala prodor goriškega vina na koroški trg, ki ga je bil dokaj žejen, saj povpraševanje po njem ni plahnelo kljub visokim cenam (Panjek, 2002, 209–219).

Še na začetku stoletja (1510) so bila goriška vina »dīšeča in izvrstnega okusa, a vsa motna in šibkemu oziroma nevajenemu želodcu zelo škodljiva«. ¹⁵ Čeprav pozivi goriških deželnih stanov (1549, 1557) sredi stoletja še niso privedli do gradnje soške ceste, ki bi neposredno povezala Gorico s Koroško, so leta 1552 dosegli prepoved uvoza tujih vin. Zatem se je »iz leta v leto povečevalo sajenje trt [...] poprej pretežno z grmovjem prekriji griči so se prekriji s trtami in nekateri, pred tem opuščeni, so se ponovno ob-

¹⁵ To mnenje je izrazil Luigi da Porto in ga navaja Tucci, 1991, 362, ki jo povzema po Antonini, 1865, 339.

delovali [...] Lastniki so številna zemljišča, ki jim niso dajala nobene rente, podeljevali za zmerno zakupnino kmečkim družinam, te pa so se ponujale in med seboj tekmovale, da bi si zagotovile ugodnosti, ki jih je obetalo njihovo obdelovanje.« V vinograde in v mešano kulturo so se preurejali tudi številni srenjski pašniki in komorni gozdovi (Morelli, 1855a, 172–176; tudi Antonini, 1865, 335). Tako so leta 1567, to je le leto dni po našem popisu, Gorico že opisovali kot »kraj, kjer je veliko prometa in trgovcev« in kjer je trgovina večinoma pomenila »prodajo vin Nemcem« (Tucci, 1991, 362, ki navaja Di Porcia, 1879, 69).

Popis goriškega prebivalstva iz leta 1566 potrjuje in izrazito dokazuje to tako zelo dinamično sliko.

Obdobje rasti se je, vsaj na podlagi predstavljenih demografskih kazalcev, začelo najkasneje ravno okoli leta 1552, ki ga izpostavlja Morelli, to je 14 oziroma 15 let pred popisom, ko se je začela rojevati velika otroška generacija, zabeležena leta 1566. Če pa upoštevamo (in posplošimo sicer edinstvene) podatke za Krmin, ki obsegajo veliko mladinsko generacijo 15–24-letnikov, lahko začetek rasti prestavimo še za največ desetletje nazaj, v štirideseta leta 16. stoletja.

Ko pogled razširimo še malo dlje v preteklost, se nam na prebivalstvu iz popisa zrcali še nekaj, posebej če pomislimo, da leta 1566 v Krminu ni bil pri življenju skoraj nihče več, ki bi se rodil pred letom 1506. Konec 15. stoletja so tako Furlanijo kot Goriško močno prizadeli turški vpadi, med katerimi naj bi pomrlo več tisoč ljudi, in epidemije kuge. Ob svojem zadnjem vpadu leta 1499 naj bi »Turki« za seboj poleg mrtvih pustili požganih ali oropanih 132 vasi v furlanski nižini ter »preko 60 v hribih pri Gorici in na kraški planoti« (Antonelli 1865, 258). Kmalu zatem je smrti zadnjega goriškega grofa (1500) sledila beneško-habsburška vojna za prevzem goriške grofije (1508–1516). Da so bile na začetku 16. stoletja na Goriškem razmere zelo težke in kmetijstvo v »skrajnem propadu« ravno zaradi turških vpadov, kuge in posledičnega pomanjkanja ljudi, ki bi obdelovali opuščeno in opustelo zemljo, je odločno poudaril že Della Bona (1856, 70–72).

Tako stanje je podobno tistemu, ki ga poznamo za druge slovenske dežele in območja kakor tudi za nekatera gospostva, katerih ozemlje je delno zajeto v pravkar navedenih opisih ali se je nahajalo v neposredni primorski soseščini.¹⁶ Zaradi kuge, lakote, vojne in predvsem turških vpadov je namreč »veliko obdelovalnih zemljišč na celotnem slovenskem ozemlju bilo pustih in zapuščenih. [...] Običajna stopnja zemljiške opustelosti je bila v notranjosti dežel 22 %, ob robu Štajerske in Kranjske (na njenih vzhodnih in južnih mejah) ter v Istri (ob njeni severni meji) pa se je vlekel širok pas pustot, ki je obsegal povprečno kar od 40 % do 60 % zemljišč.« (Štih et al., 2008, 125)

Pokoli, opustošenja in epidemije so na Goriškem očitno povzročili znatno demografsko praznino, ki se je začela zapolnjevati šele v štiridesetih letih 16. stoletja. Tako

16 Najbolj so bila prebivalstveno zdesetkana tista področja, ki so bila izpostavljena turškim napadalcem. V Posavju okoli Brežic in Sevnice je bilo opustelih okoli 34 % kmetij, v ptujskem gospostvu okoli 30 %, v ormoškem gospostvu okoli 45 %, v gospostvih Devin, Senožeče, Prem in Vipava pa je bilo zapuščenih okoli 30 % kmetij. Leta 1498 je bilo na ozemlju postojnskega gospostva od skupno 359 kmetij opustelih kar 136 (Štih et al., 2008, 125).

kaže in potrjuje tudi naš popis, ne le z navedenim podatkom za Krmin, ampak tudi kot celota, saj je prebivalstva, rojenega pred letom 1552, le za slabih 55 %. To pomeni, da je bilo takrat na Goriškem prebivalstva nekako za tretjino manj kot leta 1566, čeprav moramo ponovno opozoriti na pomanjkanje natančnejših podatkov o smrtnosti, ki bi utegnili vplivati na tu prikazano sliko.

Na podlagi že znanega ter potrditev in novih ugotovitev iz popisa iz leta 1566 je mogoče trditi, da so turški vpadi in kuga na prehodu iz 15. v 16. stoletje s svojim opustošenjem in razsajanjem, h kateremu je svoje pristavila še (notranje)avstrijsko-beneška vojna v letih 1508–1516, ustvarili demografsko praznino in neobdelani svet, ki sta se nato začenjala zapolnjevati (še) okoli polovice 16. stoletja. Popis iz leta 1566 namreč precej jasno kaže, da se je demografska rast odvijala na območju, ki je bilo osiromašeno z vidika števila prebivalstva, iz literature pa vemo, da se je širjenje obdelovalnih površin in posebej vinogradov osredotočalo na poprej opuščene kmetijske površine in na srenjsko zemljo. Kužna epidemija iz leta 1544 je verjetno povzročila demografske posledice, ki jih je mogoče vsaj deloma zaznati v strukturi prebivalstva leta 1566, vendar je ravno tako očitno, če ne še bolj, da njeni učinki niso bili taki, da bi zaustavili srednjeročni trend rasti prebivalstva, temveč da so ga kvečjemu le še pospešili zaradi zapolnjevanja nastale demografske vrzeli v sicer ugodnih, ekspanzivnih gospodarskih razmerah. Navedeno obenem pomeni, da nam goriški popis iz leta 1566 prikazuje sliko prebivalstva v obdobju pozitivne ekonomske konjunktore.

Na osnovi rezultatov popisa prebivalstva je nazadnje mogoče omiliti vlogo, ki naj bi jo izgradnja soške ceste in posledična vzpostavitev neposredne povezave med Goriško in Koroško imela na zagon razvoja Gorice, saj se je rast mesteca ob Soči dejansko začela vsaj dve če ne tri desetletja, preden je bila dograjena soška cesta. Slednjo ugotovitev lahko razširimo tudi na gospodarsko rast.

Za zaključek je mogoče ugotoviti, da je poleg različnih že omenjenih razvojnih dejavnikov (ugodna evropska konjunktura za specializacijo na področju kmetijstva, pripadnost širokemu habsburškemu prostoru, carinski in trgovinski ukrepi, izgradnja soške ceste, koroško povpraševanje po goriškem vinu, aktiviranje goriške lokalne elite) gospodarska rast na Goriškem izvirala iz demografske krize s konca 15. stoletja. Takrat ustvarjena praznina je namreč predstavljala predpogoj za kasnejšo rast in razvoj, saj je omogočila široko in takojšnjo razpoložljivost prostih zemljišč, primernih za vinogradništvo. To pa tudi pomeni, da je bilo na pozitivne učinke krize treba počakati skoraj pol stoletja oziroma da so primerni predpogoji ugodno konjunkturo dočakali še pol stoletja kasneje.

PRILOGA I: Luochi del Contado di Goritia con la Descrittione delle Anime pel MDLXVI (vir: ACAU-Ms, n. 610)

Gastaldija	Skupnost	Stan	Moški	Ženske	Dečki	Deklice	M	Ž	Skupaj
Gorica mesto	<i>Gorica</i>	<i>plemiči</i>	116	103	41	40			300
		<i>meščani</i>	539	596	343	354			1.832
		<i>zunaj mesta</i>							265
		<i>skupaj</i>	655	699	384	394			2.397
Gastaldija Gorica podeželje	<i>Solkan</i>		172	192	192	152			708
	<i>Kromberk (Stran)</i>		51	49	21	19			140
	<i>Grgar</i>		120	146	86	84			436
	<i>Banjšice (3 skupnosti)</i>		232	245	256	223			956
	<i>Deskle</i>		108	128	106	88			430
	<i>Šempas</i>		343	350	303	246			1.242
	<i>Črniče</i>		101	100	64	61			326
	<i>Batuje</i>		164	154	136	107			561
	<i>Kamnje</i>		187	186	159	136			668
	<i>Lokavec</i>		88	81	90	113			372
	<i>Prvačina</i>		83	89	54	62			288
	<i>Vogrsko</i>		56	56	43	46			201
	<i>Bukovica</i>		56	51	39	41			187
	<i>Bilje</i>		65	56	36	45			202
	<i>Orehovlje</i>		21	25	29	13			88
	<i>Sv. Rok</i>		101	71	84	48			304
	<i>Šempeter in Gornja Vrtojba</i>		159	162	163	126			610
	<i>Vrtojba (spodnja)</i>		50	45	24	26			145
	<i>Miren in Rupa</i>		190	90	86	69			435
	<i>Peč</i>		25	24	19	31			99
	<i>Sv. Andrej</i>		32	54	52	35			173
	<i>Pevma in Šmaver</i>		54	45	42	40			181
	<i>Podgora</i>		103	116	82	81			382
	<i>Ločnik</i>		138	134	106	102			480
	<i>Gornje Cerovo</i>		43	40	52	54			189
	<i>Dolnje Cerovo</i>		64	48	90	57			259
	<i>Števerjan</i>		64	69	60	45			238
	<i>Podsena</i>		33	36	26	36			131
	<i>Kojsko</i>		65	44	60	61			230
	<i>Idrija</i>		77	90	51	82			300
	<i>Anhovo</i>		85	79	55	67			286
	<i>S. Lorenzo</i>		56	60	47	44			207
<i>Romans</i>		103	102	91	87			383	
<i>Nogaredo</i>		33	23	16	18			90	
<i>Crauglio</i>		43	72	68	58			241	
<i>Ialmicco</i>		42	60	65	120			287	
<i>Čepovan (gornji in spodnji)</i>		54	59	43	38			194	

Gastaldija Krmn	<i>Krmin</i>	<i>plemiči</i>	41	44	22	18			125
		<i>kmetje 0–15</i>			440	395			
		<i>kmetje 15–25</i>	184	227					
		<i>kmetje 25–60</i>	114	156					
		<i>villici 60–70</i>		4					
		<i>skupaj kmetje</i>	298	387	440	395			1.520
		<i>skupaj p+k</i>	339	431	462	413			1.645
<i>Meriano</i>					321	118	439		
<i>Chiopris</i>					240	92	332		
<i>Medana</i>					110	124	234		
Skupaj								17.696	

THE SOULS OF GORIZIA IN 1566: SPATIAL, DEMOGRAPHIC AND SOCIAL STRUCTURES OF THE POPULATION IN ECONOMIC CONJUNCTURE

Aleksander PANJEK

University of Primorska, Science and Research Centre,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: aleksander.panjek@zrs.upr.si

SUMMARY

The paper presents and analyses a population census of the town of Gorizia and its “contado” in 1566. There is very little known about the demographic history of this area during the first centuries of early modernity. That’s why the population census of 1566 is even more important and interesting; even more so since it distinguishes the population by gender, age group, and social class (peasants, town people, nobles). In 1566 the total population of the analysed area, that comprises the town of Gorizia and its surroundings – that is, the town and its “contado” (43 communities) – comprises up to 17,696 inhabitants. This is not the whole population of Gorizia County, but only of a part of it, the one closest to the capital town. Gorizia itself has 2,397 inhabitants. The Gorizia population clearly shows the features of the traditional demographic regime: the age pyramid is very wide at the bottom, since the young population is considerable while the adult population is relatively scarce; life is relatively short, though less so for the women. None of these general features is surprising. The most striking figure, that is at the same time the most interesting for our purposes, is that 45.1% of the population is composed by children (aged 0–14). The strong and rapid growth of the Gorizia population at that time is in line with the contemporary reports and the historiographical interpretations.

The paper is structured as follows: firstly it presents the source, the analysed area and the state of our knowledge about the early modern population history of the Gorizia area. In the central part, the census data are analysed in their different aspects, such as the

territorial distribution of the population, its demographic structure (by age groups) and the social peculiarities of the demographic structure (age groups in different social groups), distinguishing between the urban situation and the countryside. The last part of the article discusses the results of the analysis in relation to the economic history of the area.

The population data are interpreted by contextualising them into the frame of the economic and population history of the Gorizia region in the 16th century and through a comparison with neighbouring areas. As a means to this end, the paper looks back to the previous period, and by doing so it identifies a factor that created some preconditions for the growth in the second half of the 16th century consisting in the demographic crisis that took place at the end of the 15th century. The results of the analysis present a picture of a population undergoing rapid growth during a period of positive economic conjuncture, confirming as well as specifying and upgrading the periodisation of the economic history of the area. Moreover, the results constitute nearly everything we know so far about the early modern population history of Gorizia and its region.

Key words: population history, crisis and development, Gorizia, 16th century

VIRI IN LITERATURA

- ACAU-Ms** – Archivio della Curia Arcivescovile di Udine (ASAU), Manoscritti (Ms).
ASV-PC – Archivio di Stato di Venezia (ASV), Provveditori ai confini (PC).
SLA-SIH – Steiermärkisches Landesarchiv Graz (SLA), Sachabteilung der Innerösterreichischen Hofkammer (SIH).
- Antonini, P. (1865):** Il Friuli Orientale. Milano, F. Vallardi.
- Breschi, M., Fornasin, A., Serio, N. (2004):** Un'isola e due popolazioni. Il Giglio tra i secoli XVII e XIX. *Revista de Demografia Historica*, XXII, II, segunda época, 105–126.
- Cavazza, S. (2001a):** La formazione della contea asburgica. V: Cavazza, S. (ur.): *Divus Maximilianus. Una contea per i Goriziani 1500–1619*. Gorizia, Edizioni della Laguna, 129–141.
- Cavazza, S. (2001b):** Il capitanato di Francesco della Torre. V: Cavazza, S. (ur.): *Divus Maximilianus. Una contea per i Goriziani 1500–1619*. Gorizia, Edizioni della Laguna, 161–174.
- Cossar, R. M. (1941):** Il pittore Giorgio Liberal patrizio goriziano. *Archivio Veneto*, serie V, 19, 62–75.
- Darovec, D. (2004):** Davki nam pijejo kri. *Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Koper, Založba Annales.
- de Conti, S. (1862):** Documenti raccolti e pubblicati in occasione di collocazione di busti enei sulla facciata del Duomo di Trieste in onore di Enea Silvio Piccolomini vescovo di Trieste poi Papa Pio 2., di Andrea Rapicio Vescovo di Trieste, Consigliere imperiale e di Rinaldo Scarlichio Vescovo di Trieste, Luogotenente dell'Austria

- interiore per ordine del nobile signor Stefano de Conti, Podestà di Trieste. Trieste, Tipografia del Lloyd Austriaco.
- Della Bona, G. D. (1856):** Osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld. V: Morelli, C.: Istoria della Contea di Gorizia. Vol. IV. Gorizia.
- Di Porcia, G. (1879):** Descrizione della Patria del Friuli fatta nel sec. XVI. Udine.
- Fornasin, A. (2001):** La popolazione del Friuli in età moderna. Conferme e nuove evidenze. Memorie Storiche Forogiuliesi, 81.
- Gestrin, F. (1991):** Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem. Ljubljana.
- Hassinger, H. (1987):** Geschichte des Zollwesens, Handels und Verkehrs in den Östlichen Alpenländern vom Spätmittelalter bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts. Stuttgart.
- Kalc, A. (2008):** Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju. Priseljevanje kot gibalno demografske rasti in družbenih sprememb. Koper, Založba Annales.
- Kos, M. (1954):** Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Vol. III. Urbarji Slovenskega primorja, II. del. Ljubljana, SAZU.
- Leverotti, F. (2003):** Piccolo è bello, ma ignorato... Prime osservazioni su nuzialità e famiglia nel tardo Medioevo padano. V: Breschi, M., Derosas, R., Viazzo, P. P. (ur.): Piccolo è bello. Approcci microanalitici nella ricerca storico-demografica. Udine, Forum, 37–66.
- Malanima, P. (1995):** Economia preindustriale. Mille anni: dal IX al XVIII secolo. Milano, Bruno Mondadori.
- Morassi, L. (1997):** 1420–1797. Economia e società in Friuli. Udine - Tavagnacco.
- Morelli, C. (1855a):** Istoria della Contea di Gorizia. Vol. I. Gorizia.
- Morelli, C. (1855b):** Istoria della Contea di Gorizia. Vol. II. Gorizia.
- Panjek, A. (2002):** Terra di confine. Agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento. Gorizia, Edizioni della Laguna.
- Rajšp, V. (1994):** Obsoška cesta v prometni politiki avstrijske države. Kronika, 42, 1, 46–51.
- Štih, P. (1994):** Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem. Ljubljana.
- Štih, P., Simoniti, V., Vodopivec, P. (2008):** Slovenska zgodovina: družba - politika - kultura [elektronski vir]. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino. Sistory: zgodovina Slovenije. <http://sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:902> (20. 8. 2012).
- Tagliaferri, A. (ur.) (1976):** Relazioni dei rettori veneti in Terraferma. V: Provveditorato di Cividale del Friuli - Provveditorato di Marano. Milano, Giuffrè Editore.
- Tucci, U. (1991):** La strada alpina del Predil e Venezia. V: Erzeugung, Verkehr und Handel in der Geschichte der Alpenländer, Tiroler Wirtschaftsstudien, 33. Innsbruck, Folge, 351–375.
- Vale, G. (1943):** Una statistica goriziana del 1566. Ce fastu - Bollettino della Società filologica friulana, XIX, 238–241.